

цію, которая приводит к неудовлетворенности жизнью и внутренним конфликтам.

Мы надеемся, что данное исследование будет способствовать вниманию к изменениям, происходящим в современном украинском обществе, и серьезному рассмотрению психологических проблем, к которым ведет социальное неравенство.

Список использованных источников

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В.Г. Алексеева // Психологический журнал. — 1984. — Т. 5. — № 5. — С.63—70.
2. Истомин И.Н. Ценностные ориентации в системе регуляции поведения / И.Н. Истомин // Психологи-

ческие механизмы регулирования социального поведения. — М.,1979. — С. 252.

3. Нагорный Б.Г. Студенчество и современность / Б.Г. Нагорный, М.Л. Яковенко, А.В. Яковенко. — Киев: Аристей, 2005. — 164 с.
4. Семенов В.Е. Ценностные ориентации современной молодежи / В.Е. Семенов // Социологические исследования. — 2007. — № 4. — С. 37—43.
5. Серый А.В. Ценностно-смысловая сфера личности / А.В.Серый, М.С. Яницкий. — Учебное пособие. — Кемерово: Кемеровский государственный университет, 2000. — 92 с.
6. Журавлева Н.А. Динамика ценностных ориентаций молодежи в условиях социально-экономических изменений / Н.А. Журавлева // Психологический журнал. — 2006. — Т. 27. — № 1. — С. 35—44.

АНДРЮШКОВА Н. П., ЯНОВСКИЙ М. И.

ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЮНОШЕЙ И ДЕВУШЕК ИЗ СЕМЕЙ С РАЗНЫМ УРОВНЕМ МАТЕРИАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ

В статье рассматриваются психологические особенности ценностных ориентаций, самооотношения и уровень дезинтеграции в мотивационно-личностной сфере у современных юношей и девушек из семей с разным уровнем материального состояния.

Ключевые слова: ценности, самооотношение, материальное состояние, дезинтеграция.

ANDRYUSHKOVA N. P., YANOVSKY M. I.

FEATURES OF VALUE ORIENTATIONS OF YOUNG PEOPLE FROM FAMILIES WITH DIFFERENT LEVELS OF FINANCIAL STATUS

The article deals with the psychological characteristics of values, self-relation and the level of disintegration in the motivational and personal sphere in modern young people from families with different levels of material support.

Keywords: values, self-attitude, prosperity, disintegration.

Стаття надійшла до редколегії 07.02.2013 року.

УДК 159.9:378.015.3(045)

АФАНАСЬЄВА Т. О.

Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИЗ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГА

У статті розкривається сутність професійної кризи. Проаналізовані підходи щодо визначення дефініції «криза». Визначені суттєві ознаки професійної кризи, виокремлені типи професійних криз.

Ключові слова: професійна криза, криза професійного розвитку психолога, види криз, результат кризи.

На сьогодні у психологічній науці можна спостерігати маловивченість кризи професійного становлення особистості, а тимпаче психолога. Натомість, кризи психічного розвитку, вікові та життєві кризи широко представлені у психологічних дослідженнях.

Актуальною проблемою сьогодення є потреба особистості у психологічному супроводі у процесі проходження криз професійного становлення. Вивчення психологічних особливостей криз, а також визначення психотехнологій їхнього продуктивного переживання створюють

умови для ефективного цілеспрямованого професійного становлення особистості психолога.

Таким чином, метою нашої статті є дослідження психологічних особливостей криз професійного становлення психолога.

Відповідно до поставленої мети визначимо завдання: 1) проаналізувати підходи щодо визначення дефініцій «криза»; 2) визначити суттєві ознаки професійної кризи; 3) виокремити типи професійних криз.

Професійний розвиток психолога є складним довготривалим процесом, який передбачає не

тільки поступовий перехід від одного етапу професійного розвитку до іншого, а й виникнення професійних криз, які є накопиченням як зовнішніх так і внутрішніх протиріч.

Кризи визначаються як певні ланки розвитку особистості, як процес переходу від одного етапу до іншого. Саме тому вони простежуються у рамках певних періодів і їх неможливо розглядати окремо від етапів професійного розвитку.

У загальнонауковому розумінні поняття «криза» розглядається як різкий, крутий перелом у чомусь, тяжкий перехідний стан. Згідно психологічного підходу, «кризи» – це особливі, відносно нетривалі періоди індивідуального розвитку особистості, що характеризуються різкими психологічними змінами [3]. Під кризою також розуміють і кризу життя, критичний період і поворотний період життєвого шляху [1].

Не зважаючи на те, що у вітчизняній традиції психологічної науки проблема професійного розвитку переважно розглядається у руслі неминучих криз, пов'язаних із професійним становленням, спостерігається недостатня вивченість кризи професійного розвитку особистості, а особливо психолога. Натомість кризи психічного розвитку, вікові та життєві кризи широко представлені у психологічних дослідженнях (Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Б. Лівехуд, Е. Ельконін, Е. Еріксон та ін.) [5].

У психологічній науці виділяють нормативні, ненормативні та наднормативні кризи. Вікові кризи зараховують до нормативних явищ, які є необхідними для нормального психологічного розвитку людини (Л. Виготський [3]). Кризи професійного розвитку особистості на сучасному етапі розвитку психологічної науки теж вважаються закономірними, оскільки вони мають можливі шляхи вирішення: з одного боку, криза може призвести до особистісної та професійної дезадаптації, коли фахівець не може впоратися зі своїми внутрішніми суперечностями, а з іншого, – криза може спричинити подальший особистісний та професійний розвиток, це – своєрідний «шанс» для людини перейти на вищий рівень професіоналізму. Результатом переживання кризи є певна метаморфоза особистості, її переродження, прийняття нового змісту життя, нових цінностей, нової життєвої стратегії, нового образу «Я» (Ф. Василюк [1]). Тому позитивним вирішенням професійної кризи є подальший професійний розвиток фахівця, що характеризується новоутвореннями, і отже, важливим для особистості є усвідомлення сутності професійних криз та вміння конструктивно спрямувати її енергію.

У вітчизняній та зарубіжній психології можна умовно виділити три підходи щодо вивчення криз:

- 1) криза як результат зміни провідної діяльності і зміни соціальної ситуації, у співвідношенні з психічним розвитком (Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін та ін.);
- 2) криза як внутрішнє (вроджене) прагнення особистості до розвитку, яке відбувається протягом усього життя (Б. Лівехуд, Е. Еріксон та ін.);
- 3) криза як зміна детермінанти розвитку у процесі життєвого шляху особистості (Дж. Ловінгер, Р. Хавігерст та ін.).

За думкою Л. Виготського [3], особливістю кризи є невизначеність меж, які відокремлюють початок та кінець кризи від суміжних. Важливим для розуміння сутності професійної кризи є те, що її стан триває у кожного психолога різний проміжок часу. Інколи криза продовжується декілька місяців, а інколи триває один – два роки, то посилюючись, то послаблюючись.

Однак, у середині кризи набуває кульмінаційного моменту. Саме цей кульмінаційний момент Л. Виготський і пропонує вважати точкою відліку. Тому він пропонує виділити три фази розвитку кризи: передкритичну, власне критичну та післякритичну.

У першій фазі кризи відбувається загострення суперечностей між суб'єктивною та об'єктивною складовими соціальної ситуації розвитку. Передкритична фаза проявляється у незадоволеності існуючим професійним статусом, змістом діяльності, засобами її реалізації, міжособистісними відносинами. Ця незадоволеність не завжди усвідомлена, але виражається у психологічному дискомфорті, роздратованості, незадоволеності тощо.

У критичній фазі суперечності починають проявлятися у поведінці та діяльності. Вони виявляються в усвідомленості психологом незадоволеності реальною професійною діяльністю. Суперечність загострюється, виникає конфліктна ситуація, центром якої є протиріччя між потребою у зміні певних компонентів своєї професійної діяльності, професійного буття у цілому та можливістю здійснити ці зміни. Вирішення конфліктної ситуації підводить професійну кризу до післякритичної фази. Способи вирішення конфліктів можуть мати конструктивний та деструктивний характер [3].

Конструктивним виходом із кризи є підвищення професійної кваліфікації психолога, зміна професійного статусу, психологічної парадигми, зміна місця роботи чи перекваліфікація. Профе-

сійно-нейтральне ставлення психолога до кризи призводить до професійної стагнації, пасивності та байдужості. Такий психолог зазвичай прагне реалізувати себе поза професійною діяльністю: у побуті, різних хобі тощо. Деструктивні наслідки професійної кризи у психологів виявляються у професійній апатії, стійких професійних деформаціях, розвитку різних форм залежностей (наркотичної, міжособистісної та ін.), у тому числі у формуванні містичної, окультної спрямованості свідомості. Проте найбільш складним для переживання є розчарування у власному професійному «Я», коли психолог починає сумніватися у своїй професійній компетентності. Це потребує роботи над собою через рефлексію власного психологічного стану та усвідомлення специфічних чинників професійної діяльності психолога, які спричиняють виникнення ускладнень професійного становлення та розвитку особистості.

Переживання і вихід з кризи, на наш погляд, залежить також від кризової ситуації, яка виникає при переході від одного етапу до іншого (В. Кудрявцев). У понятті «кризова ситуація» виражаються водночас два типи зв'язків: перший – неможливість індивіда виходити з існуючих на даний момент особистісних відносин, вирішити питання своєї персоніфікації; другий – «відкритість» із приводу певних систем (співвідношення з його самосвідомістю), у якості яких можуть виступати еталони професійної мотивації й у цій якості привласнюватися індивідом. Таким чином, кризи зумовлюються неузгодженістю між очікуваним і досягнутим результатом, ламкою концепції самого себе і побудовою нової системи цінностей.

Під час кризи оформлюються психологічні новоутворення, що зумовлюють генеральну лінію подальшого розвитку у стабільному періоді. Протікання криз визначене зовнішніми умовами (соціальна ситуація розвитку і провідна діяльність) і внутрішньою логікою самого процесу розвитку (Л. Виготський).

Аналіз наукової літератури дає змогу визначити поняття кризи у рамках дослідження професійного розвитку психолога. Під кризою професійного розвитку психолога ми розуміємо нетривалий у часі період кардинальної перебудови професійної свідомості, який супроводжується зміною вектору професійного розвитку.

Значний вплив на хід професійного розвитку психолога також відіграє співвідношення типів професійних криз: нормативних і ненормативних. Нормативні кризи професійного розвитку супроводжують перехід від одного етапу до ін-

шого й логічно зумовлені процесом професіоналізації особистості. Це кризи учбово-професійної орієнтації (етап оптації); вибору професії (етап професійної підготовки); професійних експектацій (етап професійної адаптації); професійного росту (етап первинної професіоналізації); професійної кар'єри (етап вторинної професіоналізації); соціально-професійної самоактуалізації (етап майстерності); втрати професії (етап втрати професійної діяльності) (за Е. Зеєром [4]). Ненормативні кризи зумовлені логікою різноманітних обставин, які руйнують лінію професійного розвитку.

Охарактеризуємо кожну з них. Криза учбово-професійної орієнтації проявляється у зіткненні бажаного майбутнього з реальністю. При проходженні кризи вибору професії спостерігається розчарування в обраній професії (незадоволеність навчальними дисциплінами, сумніви щодо професійного вибору спеціальності, знижується інтерес до навчання). У результаті конструктивного виходу з кризи особистість самовизначається (професійно, за спеціалізацією); самореалізується на рівні професійного навчання; набуває професійної ідентичності. При деструктивному виході з кризи простежується неузгодженість між «Я»-реальним і «Я»-ідеальним; суперечливе ставлення до себе як до особистості та фахівця; нездатність розв'язати внутрішні суперечливості «Я»-образу

При кризі професійних експектацій спостерігається невідповідність реальної професійної діяльності зі сформованими уявленнями й очікуваннями; незадоволеність організацією праці, її змістом, посадовими обов'язками, виробничими відносинами, умовами праці, зарплатнею. При проходженні кризи професійного росту відзначається динаміка минулого досвіду, інерція професійного розвитку, потреба у самоствердженні, незадоволеність професійним життям. Виникає відчуття необхідності у подальшому професійному розвитку і кар'єрі.

При проходженні кризи професійної кар'єри посилюється незадоволеність собою, своїм професійним положенням. Виникає потреба у самовизначенні і самоорганізації, простежується протиріччя між бажаною кар'єрою і реальними перспективами. Протягом кризи соціально-професійної самоактуалізації простежується нереалізованість можливості.

Таким чином, основними ознаками професійних криз психолога є: втрата почуття нового, відставання від життя, зниження рівня професіоналізму, внутрішня розгубленість, усвідомлен-

ня необхідності переоцінки себе, зниження власної оцінки, втома, виникнення відчуття вичерпаності своїх можливостей тощо.

Здебільшого кризи професійного розвитку психолога виражаються у зміні темпу професійного розвитку особистості, що супроводжується перебудовою змістовних структур професійної свідомості, переорієнтацією на нові цілі, корекцією соціально-професійної позиції (Л. Анциферова, Н. Гришина, Е. Зеєр, Е. Климов, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.).

Системоутворювальною ознакою професійної кризи психолога є відчуття розчарованості, дуже часто її називають «кризою професійної розчарованості» (І. Вачков [2]), яка може мати декілька форм: розчарування у місці роботи; розчарування у власних результатах праці; розчарування в обраній психологічній парадигмі; розчарування у перспективах власної професійної діяльності, професії та психології як науки взагалі.

Одним із найпоширеніших негативних наслідків професійної діяльності психолога і негативним наслідком професійних криз є виникнення синдрому «професійного вигорання» фахівця – це «синдром фізичного й емоційного виснаження, включаючи розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи і втрату розуміння та співчуття щодо іншої людини»; це «не втрата творчого потенціалу, не реакція на нудьгу, а реакція виснаження, що виникає на основі стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням» (К. Маслач). Таким чином, «професійне вигорання» є стресовою реакцією, яка виникає внаслідок довготривалих професійних стресів середньої інтенсивності.

Факторами, які детермінують професійні кризи психолога, виступають: вікові психофізіологічні зміни; зміни соціально-професійної ситуації; якісна перебудова засобів виконання професійної діяльності; повне «занурення» у соціально-професійне середовище; соціально-економічні умови життєдіяльності; життєві та службові важливі події [4], зміна «Я-концепції», зміна (чи перебудова) ієрархії життєвих і професійних цінностей тощо.

Отже, здійснений аналіз наукових підходів щодо розуміння криз професійного розвитку психолога дає змогу зробити такі узагальнення.

По-перше, кризи професійного розвитку психолога є закономірними, оскільки вони мають два можливих шляхи вирішення: з одного боку,

криза може призвести до особистісної та професійної дезадаптації, коли фахівець не може вирішити свої внутрішні суперечності, втрачає відчуття нового, знижується рівень професіоналізму, простежується внутрішня розгубленість, усвідомлення необхідності переосмислення себе, зниження особистісної оцінки, втомленість, виникнення відчуття виснаженості своїх можливостей, а з іншого, – вона може спричинити подальший особистісний та професійний розвиток, це своєрідний «шанс» для людини перейти на вищий рівень професіоналізму.

По-друге, кризові явища є невід'ємним атрибутом динамічного процесу професійного розвитку психолога. Криза викликає перебудову психологічної структури особистості, зміну соціально-професійної спрямованості. Породжуючи психічну напругу, кризи стимулюють професійний розвиток психолога.

По-третє, знання психологічних механізмів й особливостей кризових явищ дозволяє враховувати їх, конструктивно долати і супроводжувати.

По-четверте, факторами, які детермінують виникнення криз: є плинні якісні зміни у діяльності, соціально-професійній активності, соціально-економічних умов, вікові психофізіологічні зміни, а також поринання у професійну діяльність.

По-п'яте, психологу, який знаходиться у кризовій ситуації, необхідний психологічний супровід.

Оскільки професія психолога належить до професій системи «людина-людина» (Е. Климов), яка має найбільш стресогенний вплив на особистість, розгляд його професійного розвитку, можливий тільки через його нелінійний характер, зазначаючи на професійному шляху психолога професійні етапи та професійні кризи.

Список використаних джерел

1. Василюк Ф. Е. Психология переживания / Ф. Е. Василюк. — М. : Изд-во МГУ, 1984. — 200 с.
2. Вачков И. В. Введение в профессию «психолог»: Учеб. пособие / Вачков И. В., Гриншпун И. Б., Пряжников Н. С. — М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2004. — 464 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский — М. : Педагогика, 1984. — Т4. — 432 с.
4. Зеєр Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеєр. — М. : Мир, 2006. — 336 с.
5. Сыманюк Э. Э. Психология профессионально обусловленных кризисов / Э. Э. Сыманюк. — М. : Издательство Московского психолого-социального института, 2004. — 320 с.

АФАНАСЬЕВА Т. А.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КРИЗИСНА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ ПСИХОЛОГА

В статье раскрывается сущность профессионального кризиса. Проанализированы подходы относительно определения дефиниции «кризис». Определены существенные признаки профессионального кризиса, выделены типы профессиональных кризисов.

Ключевые слова: профессиональный кризис, кризис профессионального развития психолога, виды кризисов, результат кризиса.

AFANASYEV T. A.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT PSYCHOLOGIST CRISIS

The article reveals the entity of professional crisis. Analyzed the approaches concerning the determination of the definition of «crisis.» Identified the significant features of a professional crisis, marked types of professional crisis.

Keywords: professional crisis, a crisis of professional development of psychologist, types of crises, the result of the crisis.

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2013 року.

УДК 159.9

БАБАЯН Ю. О.

Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена розмежуванню понять «компетенція» та «компетентність». Розкривається зміст поняття «рефлексивна компетентність».

Ключові слова: компетенція, компетентність, рефлексія, рефлексивна компетентність.

Сьогодні вищий навчальний заклад має забезпечити формування інтелектуальної, творчої та ініціативної особистості, здатної ефективно діяти у складних, нестандартних ситуаціях, бути успішною і сприяти розвитку суспільства. Отже, завдання вищої школи полягає не тільки у тому, щоб дати студентам певний обсяг знань і вмінь, але й сформувати людину, здатну творчо мислити, приймати рішення, мати свою позицію, брати на себе відповідальність, адаптуватися до умов життя, здатну до мобільності, швидкої зміни соціальних ролей, тобто компетентну особистість.

Мета статті: висвітлити узагальнені відомості про поняття «компетентність» і «рефлексивна компетентність».

Останнім часом у науковий обіг увійшли поняття «компетентність» і «компетенція», які використовуються для позначення різних явищ. Аналіз літератури з цієї проблеми показує всю складність, багатомірність і неоднозначність трактування самих понять «компетенція» і «компетентність».

Над визначенням та розмежуванням цих понять працюють учені різних галузей знань (лінгвісти, соціолінгвісти, лінгвокультурознавці,

психологи, педагоги тощо), а також, на більш узагальненому рівні, міжнародні організації сфери освіти. Найвідоміші праці В. Байденко, Г. Беліцької, Н. Бібік, Л. Берестової, Н. Грішанової, І. Гудзик, І. Зимньої, Н. Кузьміної, В. Куніциної, А. Маркової, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равена, Г. Селевко, Р. Уайта, Н. Хомського, А. Хуторського становлять основу досліджень цих явищ, дають змогу визначити аналізовані терміни як динамічні поняття.

Поняття «компетентність», «формування компетентності» прийшли до нас із західних педагогічних словників. Компетентність стала розглядатися як особистісна категорія, а компетенція як складова «анатомії» компетентності [7; 8].

Найбільш загальним є визначення компетенції як сукупності знань, умінь, навичок, способів дії та ставлень особистості у ракурсі певного предмету, галузі знань. А. Хуторський вважає, що компетенція у перекладі з латинської «competentia» означає коло питань, з якими людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що стосуються певного кола предметів і процесів, та необхідних для якісної про-